

GELENEKSEL YERLEŞKELERDE KULLANICI MÜDAHALELERİ: SÜLEYMANİYE ÖRNEĞİ¹

*İkbal ERBAŞ**

Özet

Geleneksel kültürümüzün gelecek kuşaklara aktarılmasında birincil araç olarak tanımlanabilecek olan geleneksel konut mimarisi, günümüzün artan ve nitelik yönünden farklılaşan kullanıcı ihtiyaçları karşısında önemli ölçüde deformasyona uğramaktadır. Özellikle sözde modern malzeme ve tekniklerin kullanıldığı nitelsiz ekler, tüm güçlüklerle rağmen yüzyıllardır ayakta durmayı başaran yapıları giderek farklı bir boyuta taşımaktadır. Geleneksel konut mimarisinin içinde modern yaşam tarzlarının bilinçsiz eller tarafından yeşertilmeye çalışılması, melez yapıların ortaya çıkmasına ve çoğu zaman mekansal kurgu içinde yer alan yaşam örgüsünün de değişmesine neden olmaktadır. Ülkemizin farklı geleneksel yerleşkelerinde farklı ölçeklerde yaşanan bu yok oluş, etkisini Akseki ilçesi Süleymaniye Beldesi'nin geleneksel dokusunda da göstermektedir. Bu çalışma, yöreye özgü “Düğmeli Evler” ile kültürel mirasımızda önemli bir yere sahip olan bu geleneksel yerleşkedeki bilinçsiz kullanıcı müdahalelerine ve bu müdahalelerin sonuçlarına dikkati çekmeyi hedef almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kullanıcı Müdahaleleri, Süleymaniye, Geleneksel Doku*

Abstract

As a first tool for transmission of traditional culture to future generations, vernacular architecture is exposed to significant deformation, because of increasing and varying user intervention. Especially unskilled additions, which are created with the use of so-called modern materials and techniques, change the perspective of the traditional buildings which are succeeded to stand for ages in spite of all difficulties. Modern lifestyles in vernacular architecture have led to the hybrid structures and also have led to the changes in traditional lifestyles. This destruction, which is in different scale and different locations, shows its effects in traditional texture of Süleymaniye district in Akseki. This study is aimed to draw attention to the unconscious user interventions to traditional Süleymaniye's “Düğmeli Evler”, which has an important place in our cultural heritage and the study is also aimed to draw attention to the results of these interventions.

Key Words: *User Interventions, Süleymaniye, Traditional Texture*

¹Bu makale 15-18 Kasım 2012 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen I. Uluslararası Yöresel Ürünler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

*İkbal Erbaş, Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Mimarlık Bölümü, iboyacilar@gmail.com

GİRİŞ

Gelişen teknoloji, artan ihtiyaçlar insanoğlunu kırsal yerleşkelerden uzaklaştırmış ve onları kent hayatına doğru yönlendirmiştir. Kırsaldan kente doğru uzanan bu yolculuğun sonunda kent yaşamının yarattığı kaos ve baskıyla tanışan insanoğlu tekrar "özüne", doğup büyüdüğü topraklara yönelmiştir. Özellikle belirli yaş grubunda bulunan kişilerin "özüne" dönme isteği, onları yeniden kırsal yaşama dönmeye teşvik etmiştir. Fakat geçen süre zarfında kullanıcı ilişkileri ve ihtiyaçları farklılaşmış, kullanıcılar kentte edindikleri alışkanlıklarını geleneksel doku içine taşımaya çalışmışlardır. Bu eğilimin bir sonucu olarak da geleneksel konut mimarisi önemli ölçüde deformasyona uğramıştır.

Antalya'nın Akseki ilçesi, Süleymaniye Köyü'nde bu deformasyona maruz kalmış geleneksel yerleşimlerden biridir. Köyün mevcut durumunu iyileştirmek ve yapılan çalışmalara yöre halkının katılımını sağlamak amacıyla, Akdeniz Üniversitesi Serik Meslek Yüksekokulu Mimari Restorasyon Programı öğretim elemanlarının yürütücülüğünde ve Çekül Vakfı desteğiyle iki yıl süre ile yaz okulu çalışmaları yapılmıştır. İlki 2006 yılında gerçekleştirilen yaz okulu çalışmasında 3 konut, 1 köy konağı ve 1 tarihi okul yapısının rölöveleri, 2007 yılında gerçekleştirilen ikinci yaz okulu çalışmasında ise belediye binası rölövesi ve beldenin ana arterinde bulunan sokakta yer alan konutların cephe rölöveleri alınmıştır. Bu çalışmalar sırasında karşılaşılan kullanıcı müdahalelerinin geleneksel dokuya yansımalarının inceleneceği bu çalışmada, öncelikle Süleymaniye Köyü'nün genel yapısı ele alınacak ve daha sonra bölgede tespit edilen bilinçli ve bilinçsiz müdahaleler ortaya konulacaktır. Sonuç bölümünde ise müdahalelerin önlenmesiyle ilgili temel çözüm önerileri geliştirilecektir.

SÜLEYMANİYE KÖYÜ'NÜN COĞRAFİ KONUMU VE SOSYAL YAPISI

Akseki, Antalya'ya 160 km uzaklıkta, Antalya- Konya Karayolu üzerinde, Torosların güneyinde dağ köylerinden oluşan, bölgenin en eski yerleşimlerindedir. Akseki bölgesi doğal koşullara öncelik tanıyan ve insana dönük değer yargılarını taşıyan bir mimarlık bilgisi ile kurulmuştur. Akseki köyleri kayalardan oluşan zemine oturan, taş ve ahşap gibi malzemelerden inşa edilen, olgun ve köklü bir mimari

geleneğin kullanıldığı “Akdeniz yöresi klasik ev planını” yansıtır. Bölgenin dağlık kesimlerinde hiç bağlayıcı harç kullanılmadan ahşap ve kuru taş duvar ile yapılan “Düğmeli Ev” ise bölgeye özgüdür (Esengil, 2002).

Bugünkü Süleymaniye'nin hudutları dahilinde bulunan Herse suyunun çevresinde, Selçuklulardan önce Simion adı altında bir köy kurulmuştur. Aynı köyün hava ve suyunun güzelliği bakımından, şimdi kurulu olduğu yerin batısında 1 km uzaklıktaki sarnıcın önündeki bölgeye taşınarak tekrar kurulduğu rivayet edilir. Herse suyunun çevresinde kalıntılara, sarnıcın yanında da kalıntı ve mezarlara rastlanır. Selçuklular devrinde de Simon köyünün devam ettiği, Selçuklular'ın sonlarına doğru dağıldığı sanılmaktadır. Selçuklular'dan sonra Osmanlı Devleti zamanında bu bölgeye gelen Sipahiler (halk arasında Ispaha denir) burada yazlık yani yaylak olarak oturmaya başlamışlardır. Süleymaniye köyünün esas kurucuları olan Sipahiler bugünkü kurulduğu yerin güney yönünde, hemen bitişikteki Gür Harmanı denilen mevkinin yakınlarında bir köy kurmuşlardır. Sarnıcın yakınındaki köy buraya yakın olduğu için bu köyün adına, Simion'un değişik bir şekli olarak Simyan diye söylenmeye başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında atlı asker olan sipahilere harpte yararlık gösterdiklerinden dolayı imparatorluk idaresince harp sonrası yerleşme merkezi olarak toprak verildiği tarihi gerçeklerle sabittir. Süleymaniye Köyü içinde köyün sahip olduğu arazinin, imparatorlukça sipahilere verilen yerleşme merkezi olduğu belde arşivindeki fermanlarda açıkça görülmektedir.

Bugünkü halkın kökü Sipahilere dayanmaktadır. Simion köylüleriyle bir ilgisi yoktur. Simion köyünün çevrede yalnız bir kalıntısı ve mezarlığı ayrı olarak kalmıştır. Beldenin adı Cumhuriyet devrinde Süleymaniye olarak kabul edilmiştir. Halen de bu adı taşımaktadır (Enhoş, 1974).

Coğrafi konumu açısından incelendiğinde, Süleymaniye Köyü Antalya'nın kuzey hudut beldelerinden olup Antalya-Akseki, Beyşehir-Konya yolunun doğusunda, bu yola 2.2 km uzaklıktadır. Köyün Antalya iline uzaklığı 223 km, Konya iline uzaklığı ise 166 km'dir. Devlet yoluna yaz kış açık olan yolla bağlanan köy, çevrenin en eski kültür merkezlerinden biridir. Burada eskiden medrese olduğu yeri ile sabittir (Enhoş, 1974).

Köyün sosyo- ekonomik yapısı incelendiğinde beldede yaşayan halkın büyük bir oranını yaşlı nüfusun oluşturduğu, eğitim seviyesi yüksek orta yaş ve genç nüfusun ise diğer büyük kentlerde ya da yurt dışında yaşadıkları ve ancak yaz aylarında çok kısa bir süre için beldeye geldikleri tespit edilmiştir. Yöre halkı geçimini hayvancılık, dericilik ve el sanatları ile sağlamaktadır.

SÜLEYMANİYE KÖYÜ GELENEKSEL DOKUSU İÇİNDE BİLİNÇSİZ KULLANICI MÜDAHALELERİ

Köyde yer alan konutlar incelendiğinde konutların bir kısmının bakımsız olduğu için yıkılmak üzere olduğu, bir kısmının da mevcut malzemelerin işlevini yerine getirememesinden kaynaklanan bozulmalarla veya strüktürel problemlerle karşı karşıya kaldıkları tespit edilmiştir. Yapı ömrüne etki eden bu tür problemleri gidermek amacıyla kullanıcıların bilinçsiz müdahalelerde bulunduğu görülmektedir.

Kullanıcı müdahalesine neden olan en büyük sorunlardan biri, konutlarda yaşanan strüktürel problemlerdir. Bağlayıcı harç kullanılmadan ahşap ve kuru taş duvar ile yapılan düğmeli ev yapım tekniğinde inşa edilen yapılar, artık kendilerini taşıyamaz hale gelmiş ve yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu soruna bir çözüm olarak kullanıcılar geleneksel yapım tekniğini hiçe sayarak duvarları kimi zaman betonarme kolonlarla desteklemişler (Fotoğraf 1), kimi zaman da yeni malzeme ve yapım teknikleri kullanımıyla geleneksel Türk Evi plan şemasının temel ögesi olan cumbayı niteliksizleştirmişlerdir (Fotoğraf 2) . Bazen de kendini taşıyamaz bir cumbayı yok saymışlardır.

Fotoğraf 1. Betonarme kolon ve kirişle desteklenen yığma yapı örneği

Kullanıcı müdahalesine yol açan bir diğer sorun ise mevcut malzemelerin işlevini yerine getirememesidir. Özellikle sürekli kullanıcısı bulunmayan konutlarda ahşap elemanlar dış etkenler nedeniyle deformasyona uğramıştır. Deformasyona maruz kalan en önemli yapı elemanları da pencere ve çatılar olmuştur. Özellikle mevcut pencerelerin boyutuna, rengine ve malzemesine yapılan müdahaleler, konutları geleneksel dokuya tamamen yabancılaştırmıştır (Fotoğraf 3). Penceresine müdahale edildiğinin tespit edildiği konutların çoğunda dış duvarlar da sıvanmıştır.

Fotoğraf 2. Farklı malzeme kullanımıyla niteliksizleştirilen cumba örneği

Fotoğraf 3. Pencere boyutuna, rengine ve malzemesine yapılan müdahale örneği

Müdahalelerin bir diğer nedeni de geçen süre içinde mekan gereksinimlerinin farklılaşmasıdır. Modern yaşama ait mekan gereksinimlerinin geleneksel plan şeması içine sığdırılmaya çalışılmasının bir sonucu olarak, geleneksel plan kurgusu içinde yer almayan mutfak, tuvalet, banyo gibi hacimler yapıların üzerine adeta bir kambur gibi yapıştirilmiştir (Fotoğraf 4). Binayı ağırlaştırıran bu eklerde ne malzeme açısından, ne de kütle etkisi açısından yapının genel karakteriyle uyum sağlanması söz konusu değildir.

Fotoğraf 4. Mekan gereksinimi nedeniyle binaya yapılan ekler

Bu müdahalelerin yanı sıra yapıların giriş kapıları önünde veranda olarak kullanılmak üzere yapılan betonarme ekler de sıklıkla görülmektedir.

Tabi ki Süleymaniye'nin geleneksel dokunun bozulmasının tek suçlusu kullanıcı müdahaleleri değil, aynı zamanda bu dokuda yeni yapı tasarımında bulunan mimarlardır. Geleneksel doku içinde çevreden hiçbir veri almadan ortaya çıkan yapılar, belleklerdeki düğmeli evler geleneğinin giderek silinmesine neden olmaktadır.

Beldedeki betonarme yapı sayısındaki artış da bu durumun açık bir göstergesidir (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Süleymaniye Beldesi`ndeki geleneksel dokuya uyumsuz betonarme yapılaşma

SÜLEYMANİYE KÖYÜ GELENEKSEL DOKUSU İÇİNDE BİLİNÇLİ MÜDAHALELER

Bu olumsuz örneklerle karşıt olarak bazı bilinçli konut sahipleri, sahibi oldukları kültürel mirasın değerini bilerek bu alanda çalışan mimar ve restoratör mimarlarla işbirliği yapma yolunu tercih etmişlerdir. Yapıların özgün kimliğine zarar vermeden mevcut koşulları iyileştirmeye yönelik çözüm arayışına girmişlerdir. Bu bilince sahip kullanıcılara ait konutlarda, geleneksel plan şeması içinde modern yaşam ihtiyaçlarını karşılamak da mümkün olabilmiştir. “İsmail Ünal Evi” geleneksel nitelikleri korunarak onarılan ve yeniden kullanılmaya başlanan örnek konut uygulamalarından biridir. Onarımına 2005 yılında başlanan konuttaki çalışmalar 2006 yılının Temmuz ayında tamamlanmıştır. Yapının restorasyonunda özgün plan şemasına, malzeme kullanımına ve yapım tekniğine sadık kalınmıştır (Fotoğraf 6).

Ayrıca köyün önemli merkezlerinden biri olan ve yeni caminin yapılmasıyla önemini yitiren eski ahşap caminin, yöre insanının belleğinde önemli bir yer teşkil ettiği ve canlandırılması gerektiği düşünülerek onarım çalışmaları başlatılmıştır. Özgün niteliklerini koruyan ve kimliğine uygun bir şekilde yaşatılması gereken Süleymaniye Camii'nin restorasyonu 2006 yılında tamamlanmış ve yıkılmaya yüz tutan ahşap minaresi güçlendirilmiştir (Altun ve diğ., 2006).

Fotoğraf 6. Restorasyonu tamamlanan İsmail Ünal Evi

Diğer taraftan Yrd. Doç. Dr. Sedef Doğaner ve Öğr. Gör. İkbâl Erbaş'ın yürütücülüğünde ve Çekül Vakfı'nın desteğiyle Akdeniz Üniversitesi Serik Meslek Yüksekokulu Mimari Restorasyon Programı öğrencileriyle gerçekleştirilen 2006 yılı yaz okulu çalışmalarında tarihi okul binası, belediye konuk evi ve belde merkezinde yer alan üç adet konutun rölöveleri alınmıştır. Oldukça harap bir durumda olan tarihi okul binasının Çekül Vakfı Batı Akdeniz Bölge Koordinatörü mimar Recep Esengil önderliğinde hazırlanan proje kapsamında "Akseki- İbradı Havzası Çevre ve Kültür

Değerleri Araştırma ve Uygulama Merkezi” olarak restorasyonu önerilmiştir. Yapının restorasyonu 2008 yılında tamamlanmıştır. Fakat yapı 2008- 2011 yılları arasında işlevsiz kalmış ve kullanılmadığı bu dönemde özellikle çatıda ve doğramalarda ciddi bozulmalar başlamıştır. Onarılan camide de aynı sorunlar yaşanmaktadır. 2011 yılında Belediye Başkanı'nın gayretiyle okul Etnografya Müzesi olarak kullanıma açılmıştır.

2007 yılında gerçekleştirilen yaz okulu çalışmalarında ise köyün ana aksında planlanan sokak sağlıklılaştırması çalışmalarına altlık oluşturabilmek için köyün girişinden, sağlık ocağına kadar olan aksta yer alan yapıların cephe rölövelerinin alınması çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca mevcut belediye binasının da yörenin kimliğine uygun olarak yeniden düzenlenmesi amacıyla rölöveleri alınmıştır.

Yaz okulu çalışmalarının ilk yılında evlerinin yıkılacağı endişesiyle öğrenci çalışmalarını engelleme eğilimi içine giren yöre halkı, yapılan çalışmalar hakkında verilen bilgilerin ardından oldukça olumlu tepkiler vererek çalışmaları desteklemişlerdir. İkinci yıl gerçekleştirilen çalışmalarda halk, öğrencilerin en büyük destekçisi haline gelmiştir.

Diğer taraftan yöre halkının çoğunluğunun eğitim aldığı okul binasının lojman, kütüphane, araştırma ve uygulama merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi halkın “sahiplik duygusunun pekişmesi” ve genel bir dönüşüm ve onarım eğrisi yaratması açısından da oldukça önemli olmuştur (Altun ve diğ., 2006).

SONUÇ

Gerek kültürel yapısı, gerekse geleneksel düğmeli evleriyle Akseki- İbradı havzasının önemli yerleşkelerinden biri olan Süleymaniye Köyü, günümüzde bilinçsiz yapılaşma ve bilinçsiz kullanıcı müdahaleleri nedeniyle mevcut dokusunu kaybetme eğilimindedir. Benzer sebeplere dayanan müdahale türlerinin benzerlik göstermesi ve müdahale sayısının çokluğu, yöre halkının karşılaştığı yapısal sorunları gidermede birbirlerini örnek aldığı önemli bir göstergesidir. Bu olumsuz örneklerden yola çıkılarak gerçekleştirilen sözde “iyileştirmeler”, sanılanın aksine yapıları niteliksizleştirmektedir. Salgın bir hastalık gibi tüm yapılara yayılan bu bilinçsiz müdahaleler aynı zamanda yapı ömrünü de kısaltmaktadır.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen köyde Çekül Vakfı ve Akdeniz Üniversitesi işbirliği ile 2006- 2007 yıllarında gerçekleştirilen yaz okulu çalışmaları, bölge halkının bilinçlendirilmesi ve koruma bilincinin aşılması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle tarihi okul binasının restorasyonunun yapılarak yeniden işlevlendirilmesine benzer bir şekilde, köyde bulunan niteliğini kaybetmiş diğer kamusal yapılar da korunmalıdır. Kullanıcılara olumlu örnek teşkil etmek amacıyla onarımı gerçekleştirilen yapıların sayısı sivil toplum örgütleri ve üniversiteler işbirliği ile artırılmalıdır. Zira geleneksel dokunun korunması olgusu ancak o dokuda yaşayan kullanıcıların bilinçli katılımıyla mümkün olacaktır.

Diğer taraftan restorasyonu yapılan yapıların amacına uygun olarak kullanılması da yapıların ayakta kalabilmeleri açısından oldukça önemlidir. Örnek alınan tarihi okul binası ve caminin kullanılmamaları nedeniyle bu yapılarda bozulmaların başlaması oldukça dikkat çekicidir. Kamu kaynaklarının amaçsızca kullanımı başta bölge insanı olmak üzere bu işe gönül vermiş insanları ve yerel yöneticileri olumsuz şekilde etkilemektedir. Bundan sonra karşılaşılabilecek başka bir sorun ise özellikle küçük beldelerde yaşanılacaktır. Çünkü belediyelerin kapatılmasıyla bu yapıların çoğu sahipsiz kalacaktır.

KAYNAKÇA

ALTUN, S., Esengil, R., Boyacılar, İ., (2006). “ Süleymaniye Beldesi Akseki- İbradı Havzası Çevre ve Kültür Değerleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Olmaya Hazırlanıyor”, Geçmişten Geleceğe Yerel Kimlik Tarihi Kentler Birliği Dergisi, Sayı 6, s. 42- 45.

ENHOŞ, M., (1974). “Bütün Yönleriyle Akseki ve Aksekililer”, Hüsniyat Matbaası, İstanbul

ESENGİL, R., (2002). “Kültürel Değerlerin Korunarak Turizme Kazandırılmasında Katılımcı bir Deneme; Sivil- Yerel- Özel- Kamu İşbirliği Örneği: Akseki- İbradı Havzası Gelişim Projesi”. First Tourism Congress of Mediterranean Countries. Nisan 17-21, Antalya, s. 178- 195